Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Međuvjersko obredno srodstvo u polietničkom društvu: osvrt na film Ustav

Keith Doubt

Ustav Republike Hrvatske, hrvatski film koji je napisao i režirao Rajko Grlić (2016), prikazuje kako zajednički život u društvu koje se suočava sa međunacionalnom mržnjom i homofobijom zahtijeva međusobnu povezanost i razumijevanje. [1] Naizgled nepremostive razlike neočekivano se prevazilaze na kraju filma kroz kulturni običaj obrednog srodstva poznatijeg kao *kumstvo*. Filmom nadahnuto, ali prirodno rješenje međuetničkih sukoba i netolerancije daje uvod temi ovog kratkog eseja, odnosno jedinstvenoj ulozi i neprepoznatoj važnost međuvjerskog obrednog srodstva za očuvanje solidarnosti i društvenog poretka u polietničkom društvu. Uprkos narušavanju ovog južnoslavenskog naslijeđa, kulturni običaji se rijetko, ali i dalje uspješno održavaju.

Ustav

Ustav, koji je nagrađivan kao najbolji film na nekoliko evropskih filmskih festivala, prikazuje sukobe između tri lika koja žive u istoj stambenoj zgradi u Zagrebu. [2] Jedan od likova je zagrebački profesor koji učenicima pozitivno priča o ustašama, fašističkoj stranci u Hrvatskoj koja je blisko povezana s nacističkim zločinima. Profesor se kod kuće brine za svog oca u postelji, invalida iz Drugog svjetskog rata, koji je ostao bez obje noge. Na zidu iznad očevog kreveta visi Hitlerova slika. Katolički sveštenik, koji poznaje očevu prošlost iz Drugog svjetskog rata i smatra ga herojem, posjećuje čovjeka na samrti kako bi mu dao blagoslov.

Strogi zagrebački profesor je transvestit. Navečer se oblači kao privlačna žena, oprezno šeta Zagrebom i odlazi u mali bar, gdje pije i oplakuje smrt svog gay partnera, vrsnog violončeliste. Njegov otac nikada nije prihvatio njegovu seksualnu orijentaciju i krvnički ga je tukao kao dječaka. Ime hrvatskog profesora je Vjeko, tradicionalno srpsko ime.

U stanu ispod, Vjekin komšija je policajac, Srbin. Ime policajca je Ante, poznato hrvatsko ime. Da bi ostao u policiji, Ante mora naučiti napamet visokoumne odredbe Ustava Hrvatske koje obećavaju slobodu i jednakost svim građanima bez obzira na etničku pripadnost i vjeru.

Miješanje etničkih imena među južnoslavenskim porodicama nije neuobičajena pojava.

Radovan Karadžić je bio predsjednik Republike Srpske tokom rata u Bosni i Hercegovini, kasnije osuđen za genocid, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju. Semezdin Mehmedinović ističe da u Sarajevu prezime Karadžić nosi 10 muslimana, 9 Srba i 1 Hrvat. Mehmedinović napominje i da je Vojislav Šešelj, koji je također osuđen za ratne zločine na Međunarodnom krivičnom sudu, „slučajno jedini Srbin sa tim prezimenom jer su svi ostali Šešelji Hrvati!“ [3] Treći lik, Maja, je Antina supruga. Bliski par bez djece; Maja je katolkinja, a Ante Srbin pravoslavac. Ante se muči sa pamćenjem opširnog Ustava koji mora znati da bi zadržao posao u policiji. Maja zamoli profesora da podučava njenog muža da se pripremi za ispit u zamjenu za pomoć oko njegovanja Vjekinog oca u postelji. Dolazi do sukoba između Vjeke i Ante. Vjeko prezire Antu jer je Srbin. Nakon saznanja da je Vjeko transvestit, Ante ne prihvata profesora. Maja upoznaje Vjeku, sprijatelji se s njim i djeluje kao posrednica.

Film prikazuje nedostatke ustava koji Ante mora naučiti napamet da bi zadržao posao policajca. Ustav prikriva političku realnost svakodnevnog života, u kojoj tinjaju predrasude, netolerancija i mržnja. Jedne večeri, delinkventni mladići koji preziru Vjeku zbog njegove seksualne orijentacije, uoče ga i opljačkaju. Ante saznaje za zločin i preuzima na sebe istragu o napadu na komšiju, na što se kolege iz policije ne obaziru. Antin motiv je da profesoru, koji ga omalovažava jer je Srbin, dokaže ne samo da je dobar čovjek nego da je i bolji čovjek. Ante pronalazi mladića koji je opljačkao Vjeku i hapsi ga, držeći se načela Ustava koji mora naučiti napamet. Mladić kojeg Ante hapsi, međutim, sin je ministra u Vladi, a Ante dobija otkaz zbog naivnog hapšenja. Vjeko intervenira koristeći svoj politički uticaj u Vladi kako bi spasio Antino radno mjesto. Ante stiče ugled kod svojih kolega nakon što je uvaženi profesor došao u policijsku stanicu u Antino ime. Kada je Ante postupio po visokoumnim ustavnim načelima, to ga je zamalo koštalo radnog mjesta. Slaba je učinkovitost Ustava u očuvanju društvenog poretka i političke stabilnosti.

Ako Ustavom nije moguće ukloniti predrasude i spriječiti nasilna djela zasnovana na netoleranciji, čime onda jeste? Ako ničim, u kojem smjeru onda ovo društvo ide? Ovo pitanje se proteže kroz cijeli film. Ustav osigurava pokriće za mržnju u društvu prema ljudima koji nisu iste etničke ili vjerske pripadnosti ili nemaju istu seksualnu orijentaciju. Film je, međutim, više od kritike; film pruža održivo rješenje. On ispunjava prazninu koju disfunkcionalni Ustav sakriva.

Na kraju filma, Vjeko razmišlja o samoubistvu, sjedeći na klupi poznatoj kao „Klupa za samoubistvo“ na Gornjem gradu u Zagrebu. S klupe se pruža pogled na jarko osvijetljenu zagrebačku katedralu, najvišu građevinu u Zagrebu i Hrvatskoj. Maja je predosjetila Vjekinu depresiju i ono što on planira. Maja i Ante trče do parka gdje zatiču Vjeku kako sjedi držeći pištolj. Ante uzima pištolj od Vjeke, a nakon nekoliko floskula, Maja govori Anti da kaže Vjeki zašto su tu. Ante pita Vjeku hoće li biti *kum* djetetu koje on i Maja uskoro planiraju usvojiti. „Mi bi da nam budete kum.“ Ante također dodaje da Maja i on žele krstiti dijete: „Mi bi ga krstili“. Vjeko je transvestit i hrvatski ultranacionalista. Zapanjeno odgovara da ga niko nikada nije pitao da bude kum. „Nikad me nitko nije zvao da budem kum.“ Značajno pomirenje se postiže kroz tradiciju obrednog srodstva poznatog kao *kumstvo*.

Kumstvo

Jugoslavenski etnograf Milenko Filipović napisao je: „Obredno srodstvo raznih oblika bilo je od velike važnosti među Južnim Slavenima u prošlosti jer je širilo krug srodnika izvan porodice, rodbine i plemena.“ [4] Filipović također navodi: „Takva bratstva (i sestrinstva) često i danas sklapaju dvije osobe koje pripadaju različitim nacijama i vjerama.“ [5]Na etički važan način, međuvjersko obredno srodstvo povezuje ljude u polietničkom društvu.

Habitus

Kraj filma je posebno značajan. Dok pravni Ustav zapravo ne pruža stabilan temelj za toleranciju i prihvatanje, *habitus* predstavljen u *kumovima* to pruža. Koncept *habitusa,* kako se navodi u djelu Pierrea Bourdieua, pruža uvid u međuvjersko srodstvo među Južnim Slavenima. Bourdieu *habitusom* naziva „cijeli sistem sklonosti usađenih materijalnim okolnostima života i porodičnim odgojem.“ [6] Međuetničko *kumstvo* osnažuje ljude iz različitih etničkih grupa da žive zajedno u miru i da vjeruju jedni drugima. Simbolična poruka ljubavi i mira koja u večernjim satima obasjava zagrebačku katedralu nalazi se, ne u crkvi, već u društveno-kulturnom običaju međuvjerskog *kumstva*.

Odluka Ante i Maje da zamole Vjeku da bude kum njihovom usvojenom djetetu je vođena principima *habitusa*. *Habitus* se ne tiče usklađenosti sa vanjskim ograničenjima poput Ustava. Ante i Maja se ne drže ustaljenih pravila. Pierre Bourdieu piše da je *habitus* „tendencija generiranja reguliranog ponašanja neovisno o pravilima.“ [7] *Habitus* pruža Anti i Maji sistem shema, a ne pravila koja usmjeravaju njihove izbore. Za razliku od pravila, ovaj sistem shema postoji „a da nikada nije postao potpuno i sistematski izričit.“ [8] Njihova odluka da im Vjeko bude *kum* nije zasnovana na racionalnoj računici ili instrumentalnom rasuđivanju. Bourdieu daje prikladnu metaforu: Maja i Ante su poput voza koji ostavlja sopstvene tragove. [9] Ispred njih nema šina. Oni ostavljaju svoje tragove dok se njihovi točkovi kreću naprijed u polietničkom društvu u kojem žive.

Film završava ovako: Ante i Maja planiraju vikend putovanje na Antinom motoru prije procesa usvajanja djeteta. U njihovom stanu, Vjeko upozorava Antu da nije dobra ideja da voze motor u ovo kritično vrijeme. „To je krajnje neodgovorno.“ *Kum* je roditelj roditeljima, pogotovo kada se roditelji ponašaju kao djeca. Vjeko lako preuzima svoju novu ulogu. Dok se Maja i Ante spremaju krenuti na put motorom, Ante doziva Vjeku koji odozgo gleda kroz prozor držeći Antinog malog psa kojeg će čuvati tokom njihovog putovanja. Ante saopštava Vjeki da planiraju djetetu dati ime po njemu. Ako usvoje dječaka, zvat će se Vjeko. Ako usvoje djevojčicu, zvat će se Katerina, ime koje Vjeko koristi kada se oblači kao žena.

Međusobna povezanost i razumijevanje uspostavljaju se kroz međuvjersko obredno srodstvo. Kenneth Burke objašnjava ironiju kojom završava film: „Istinska ironija, skromna ironija, zasnovana je na osjećaju temeljnog srodstva s neprijateljem, jer je nekome *potreban*, neko mu je *dužan*, nije tu samo kao posmatrač, već sadrži njega *u sebi*, bivajući konsupstancijalan s njim.“ [10]Kako film završava, Maja, Ante i Vjeko,

nekadašnji neprijatelji, postaju konsupstancijalni jedni s drugima. Oni su potrebni jedni drugima, dužni su jedni drugima i nisu tu kao posmatrači jedni drugih. Sadrže jedno drugo u sebi.

Navike srca

Međuetničko obredno srodstvo u bivšoj Jugoslaviji odražava ne samo navike srca Srba, Hrvata ili Bošnjaka, već i navike srca Južnih Slavena. Međuetničko obredno srodstvo odražava ono što je južnoslavensko za Južne Slavene. Thorstein Veblen razlikuje navike uma, navike borbe i navike srca. [11]Ustav države koji predstavlja pisani obrazac za građansku odgovornost odražava navike uma. Ratoborni antagonizam i barbarske predrasude koje etničke grupe imaju jedna prema drugoj odražavaju navike borbe. Međuetničko obredno srodstvo odražava navike srca. U poređenju sa navikama uma i navikama borbe, navike srca su slabe. U hijerarhiji moći unutar društva, navike srca blijede i zauzimaju drugo mjesto. Ipak, navike srca, kako film prikazuje, moralno su superiornije od navika uma i navika borbe.

Stjepan G. Meštrović piše: „Navike je notorno teško naučiti, ali i odučiti“. [12]Uprkos navikama uma koje se odražavaju u Ustavu i navikama borbe koje se odražavaju u ratobornoj historiji društva, navike srca nisu odučene. Film pokazuje da su navike srca druge prirode. Dostojanstvo međuetničkog obrednog srodstva služi kao lijek i održava međusobnu povezanost Južnih Slavena kao Južnih Slavena.

U knjizi *Waiting for Elijah: Time and Encounter in a Bosnian Landscape*, jedan od ispitanika Safeta Hadžimuhamedovića kaže: „Nikada nije bilo baš muslimansko s muslimanskim ili srpsko sa srpskim, nego isključivo srpsko-muslimansko.“ [13] Međuetničko *kumstvo* nudi *formule odnosa*. „Manifestira se kao uzajamni čin povezivanja“ koji rezultira „odnosom intimnosti, afiniteta, brige i povjerenja, koji se dodatno potvrđuje kroz tjelesnu prisutnost u trenucima radosti i tuge.“ [14] Na taj način međuetničko srodstvo odražava ono što je specifično za južnoslavensku kulturu.

Dobro poznati odlomak koji je napisala Audre Lorde pomaže nam formulirati snagu principa na kojima se zasniva međuetničko obredno srodstvo:

> Zagovaranje puke tolerancije razlike… je najgrublji reformizam. To je potpuno poricanje kreativne funkcije razlike u našim životima. Razlika se ne smije samo tolerisati, već se mora posmatrati kao fond nužnih polariteta između kojih naša kreativnost može zaiskriti poput dijalektike.
>
> Tek tada potreba za međuzavisnošću postaje bezopasna. [15]

Za likove u *Ustavu*, međuzavisnost je bila prijeteća. Bila je nepoželjna. Ono što je ustav države nudio bilo je puko propisivanje tolerancije. Njegove navike uma bile su apstraktne. „To je potpuno poricanje kreativne funkcije razlike u našim životima.“ Nasuprot tome, kulturni običaj međuvjerskog obrednog srodstva predstavlja vrata u društveno energičnu ljudsku stvarnost. Za ove navike srca, razlika nije neprijateljska,

već, prema riječima Audre Lorde, „fond nužnih polariteta između kojih naša kreativnost može zaiskriti poput dijalektike.“ [16] Film uspijeva prenijeti ovu ideju. Vjeko se nasmiješi kada od Ante čuje da planiraju svoje usvojeno dijete nazvati po njemu, svom *kumu*, kao što je običaj, bila to djevojčica ili dječak, Katrina ili Vjeko.

Translated by Lamija Čengić

Notes

1. Rajko Grlić, *Ustav Republike Hrvatske*, u režiji Rajka Grlića (Zagreb: Inter film d.o.o, 2016). ↩
2. Najbolji film na festivalu BaNeFF, Štokholm; Najbolji film na 25. Anniversary Raindance Film Festivalu, London; Grand Prix des Ameriques na Montreal Film Festivalu; i najbolji igrani film, Velika nagrada žirija – Premošćivanje granica na dodjeli nagrada žirija SEEfest 2017. Ovaj popis nagrada nije konačan. ↩
3. Semezdin Mehmedinović, *Sarajevo Blues*, prev. Ammiel Alcalay (San Francisco: City Lights Books, 1992), 22. ↩
4. Milenko Filipović, “Forms and Functions of Ritual Kinship among South Slavs” *Međunarodni kongres antropoloških i etnoloških nauka* 1 (1963): 77. ↩
5. Filipović, “Forms and Functions,” 80. ↩
6. Pierre Bourdieu, “Marriage Strategies as Strategies of Social Reproduction.” In *Family and Society: Selections from the Annales Economies, Societies, Civilizations*, ur. Robert Forster i Orest Ranum (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976), 118. ↩
7. Stephen W. Foster, “Reading Pierre Bourdieu” *Cultural Anthropology* 1, no. 1 (1986): 103. ↩
8. Ibid., 119. ↩
9. Bourdieu, Pierre. *The Logic of Practice*, prev. Richard Nice (Stanford: Stanford University Press, 1990), 56. ↩
10. Kenneth Burke, “Irony and Dialectic.” In Kenneth Burke, *On Symbols and Society*, ur. Joseph R. Gusfield (Chicago: University of Chicago Press, 1989), 257-58. ↩
11. Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study in the Evolution of Institutions* (New York: Oxford University Press, 2009). ↩
12. Stjepan G. Meštrović, *Habits of the Balkan Heart: Social Character and the Fall of Communism* (College Station: Texas A&M University Press), 85. ↩
13. Safet HadžiMuhamedović’, *Waiting for Elijah: Time and Encounter in a Bosnian Landscape (*New York: Berghahn, 2018), 13. ↩
14. Ibid. ↩
15. Audre Lorde, “The Master’s Tools Will Never Dismantle the Master’s House” In *Sister Outside: Essays and Speeches* (Freedom, CA: Crossing Press), 96. ↩
16. Ibid. ↩

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.